

פרשת וזאת הברכה

ברכת משה כתבנית לתפילת עמידה

בסוף ימיו נפרד משה רבנו מעם ישראל ומברך את השבטים.¹ לברכות יש מבנה מעניין שניתן ללמוד ממנו על מהותן.

הפתיחה והחתימה משמשות מעין מסגרת ספרותית ורעיונית לברכות השבטים בפי משה. שבחו של ה', שבא בעבר לעם ישראל מהר סיני (פסוקים ב-ה), מקביל לדברי התודה של ישראל לה', אשר יביא אותם בעתיד הקרוב אל ארצם ויגן עליהם (פסוקים כו-כט). המילים "יִשְׂרָאֵל", "עַם", "יִשְׂרָאֵל" ו"יִעֲקֹב" מחברות בין הפתיחה לחתימה - על פי העיקרון המופיע בדברי חז"ל לגבי מבנה הברכות - "מועין פתיחתן סמוך לחתימתן" (פסחים קד ע"א).

היותן של הברכות בתווך, בין ההודאה לה' על יציאת מצרים ומתן תורה ובין התפילה לירושת הארץ בעתיד, מלמד אותנו שאף שלכל שבט יש דבר המיוחד רק לו, העם הוא אחד.

לאור העובדה שישנם כמה מאפיינים דומים בברכות משה ובתפילת העמידה, נראה שברכות משה היו כעין אב-טיפוס עליו הסתמכו אנשי כנסת הגדולה בתקנם את תפילת העמידה.

פרשת ברכות משה מחולקת לשלושה חלקים:

- א. פסוקים ב-ה: הקדמה - דברי שבח לה', אשר התגלה לעם ישראל בעבר בהר סיני.
- ב. פסוקים ו-כ: ברכות לשנים עשר השבטים.
- ג. פסוקים כו-כט: סיום - דברי הודאה לה', המושיע את עם ישראל בעבר ובעתיד.

חז"ל עמדו על כך שתפילת העמידה גם היא בעלת מבנה דומה:

"משה רבינו לא פתח בצרכי ישראל עד שפתח בשבחו של מקום, שנאמר: 'ויאמר ה' מסיני בא', ואחר כך פתח בצרכם של ישראל: 'ויהי בישרון מלך', הזר והתם בשבחו של מקום, 'אין כא-ל ישרון'... ואף שמנה עשרה ברכות שתיקנו נביאים הראשונים שיהו ישראל מותפללים בכל יום: לא פתחו בצרכם של ישראל עד שפתחו בשבחו של מקום - 'הא-ל הגדול הגבור והנורא - קדוש אתה ונורא שמך'; ואחר כך 'מתיר אסורים', ואחר כך 'דופא הולים'; ואחר כך 'מוזדים אנהנו לך'." (ספרי דברים, פסקא שמ"ג)²

1. ראו מאמרי "ברכת משה", ובחג הסוכות (אלון שבות תשע"א), עמ' 377-404.
2. ראו עזרא פליישר, "תפילת שמונה עשרה - עיונים באופיה, סדרה, תוכנה ומגמותיה", תרביץ סב (תשנ"ג), עמ' 179-223, במיוחד עמ' 192 ואילך.

הגמרא אף מסבירה שזהו הסדר ההגיוני בכל בקשה ממלך:

"אמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות, דאמר רבי הנינא: ראשונות - דומה לעבד שמוסדר שבה לפני רבו, אמצעיות - דומה לעבד שנובקש פרס מרבו, אחרונות - דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו."
(ברכות לד ע"א)

לא רק המבנה הכללי זהה. בכל אחד מחלקי תפילת העמידה ישנו מאפיין הדומה לברכות משה:

א. בפתחה של ברכת משה, עם ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה:

"תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד
שבטי ישראל" (פסוקים ד-ה)

באופן דומה, גם בסוף שלוש הברכות הראשונות של תפילת העמידה המתפללים מקבלים עליהם את מלכות ה':

"אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום והללונך סלה. בי א-ל מלך גדול וקדוש אתה."

ב. בתפילת העמידה יש שתיים עשרה ברכות אמצעיות, שהן שאלת צרכי כל איש וצרכי הציבור כולו. מספר זה זהה למספר השבטים שהתברכו על ידי משה, בברכות שהן כעין בקשת צרכים עבור כל אחד מהשבטים.

ג. משה מתאר בחתימת ברכתו את השראת השכינה בתוך עם ישראל היושב בארצו. בדומה לכך בשלוש הברכות האחרונות של תפילת העמידה המתפללים מבקשים לעבוד את ה' במקדש בירושלים (עבודה), על מנת "להודות לה' בהצרות קודשך" ולזכות לברכת השלום האמורה מפי אהרן ובניו הכהנים במקדש ה' בירושלים.

ד. הן בברכת משה והן בתפילת העמידה יש דמיון רב בין הפתיחה לחתימה, דהיינו בין שלוש הברכות הראשונות לאחרונות.³

דמיון זה בין ברכת משה ובין תפילת העמידה, אותו זיהה כבר המדרש, מלמד אותנו שמה הוא הראשון שייסד וקבע את מרכיבי התפילה, ובעקבותיו חיברו חז"ל את תפילת העמידה. מבחינה רעיונית השוואה זו מעניינת משתי סיבות:

א. בתפילתנו אנו ממשיכים את דברי משה, שביקש בברכותיו טובה לעם ישראל כולו, וכך גם אנו מבקשים לא רק על עצמנו אלא על העם כולו.

3. ראו בעניין זה גם במצגת על תפילת העמידה באתר www.tefilah.org.

ב. השימוש במבנה של ברכות משה מבטא שכשם שמושה דיבר אל העם באופן ישיר, כך גם אנו מתפללים לה' באופן ישיר.

דיון מעניין זה על המקבילה בין הפרשה האחרונה בתורה והתפילה המרכזית בסידור מלמד מסר חשוב על היחס בין תורה ותפילה: יכולתנו להתפלל ולפנות לה' נגזרת מדברי ה' אלינו בתורה.